

hály gróf volt, aki ekkor száműzetésben élt Angliában. NA, T-120. mikrofilm, 4664/2. tekercs, K1509/K350854 skk. kockák.

22. Eugene (Jenő) Lévai: *Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*. The Central European Times, Zürich, 1948, 139. o.

23. *Az Endre-Baky-Jaross-per*. Szerk.: Karsai László és Molnár Judit (Cserépfalvi, Bp., 1994, 238. o.) Lásd még: *Die Hauptverhandlung gegen das „Deportationstrio“ Endre-Jaross-Baky vor dem ungarischen Volksgerichtshof*. YIVO Institute for Jewish Research, New York, 778. sz. irattári akta, 157–158. o. Lásd még Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Kossuth, Bp., 1977, 209–210. o.

24. *Az Endre-Baky-Jaross-per, i. m.*, 192–201. o. Lásd még: *Die Hauptverhandlung gegen das „Deportationstrio“ Endre-Jaross-Baky, i. m.*, 141–142. o. Lásd még Karsai i. m., 210. o.; Lévai, *Zsidósors Magyarországon*, 101. o.

25. Endre jelentését, amely eredetileg a *Képes Figyelő* 1946. március 30-i számában jelent meg, tárgyalásán is felhasználták. Újraközölve: *Népszabadság*, 1992. június 8. Nincs megegyezés abban, hogy kié a nagyobb felelősség a magyar Holocaustért. A német felelősséget hangsúlyozza gondosan dokumentált tanulmányában Ránki György: „The Germans and the Destruction of Hungarian Jewry”, in *The Holocaust in Hungary. Forty Years Later*. Szerk.: Randolph L. Braham. Id. kiad. 77–92. o. Éppily gondosan dokumentált tanulmányában Vágó Béla a magyarok felelősségét emeli ki: „The Hungarians and the Destruction of Hungarian Jews”, a fent idézett gyűjteményben, 93–105. o.

26. 1944. július 19-i jelentésében Otto Winkelmann azt állította, hogy 15 zsidót fedeztek föl a nagyváradi gettóból szökött meg. Arnold David Finkelstein: *Fénysugár a borzalmak éjszakájában*. P. Solar és J. Nativ, Tel-Aviv, 1958, 302–323. o. A rabbi családjának szökését – más szökések, mentőakciók és hőstettek sorában – ugyancsak ismerteti: *Volt egyszer egy Dész...* Szerk.: Singer Zoltán. A Dész és Vidékéről Elszármazottak Landsmannschaftja, Tel-Aviv, é. n. 438–446. o.

27. NA, T-120. mikrofilm, 4665/4. tekercs, K1509/K350109 skk. kockák.

28. Ezek közé tartozott például Paneth József nagyilondai rabbi kilenctagú családjá, amely a dési gettóból szökött meg. Arnold David Finkelstein: *Fénysugár a borzalmak éjszakájában*. P. Solar és J. Nativ, Tel-Aviv, 1958, 302–323. o. A rabbi családjának szökését – más szökések, mentőakciók és hőstettek sorában – ugyancsak ismerteti: *Volt egyszer egy Dész...* Szerk.: Singer Zoltán. A Dész és Vidékéről Elszármazottak Landsmannschaftja, Tel-Aviv, é. n. 438–446. o.

29. Így például Hirsch Albert, Ribáry Frigyes, Hercz Henrik, Bittner Helmuth és Erdős Ármin családja. Lévai, *Zsidósors Magyarországon*, 248. o.

30. E helyt csak a budapesti Zsidó Tanács működésével foglalkozunk. A különböző vidéki közösségek zsidó tanácsai mindent megtettek annak érdekében, hogy az SS vagy a magyar rendőrség helyi tisztjeivel való tárgyalások útján enyhítsék a zsidók szenvedéseit, de ezek a tanácsok nem voltak hosszú életűek.

31. Freudiger, i. m., 265–266. o.

32. A MIPI tisztviselői közül kitűnt ebben a munkában Polgár György, Pásztor József, Földes István, Reiner Imre, Klein Lajos, Eichel Nándor, Gál Miklós és Bródy Sándor. Lévai, *Szürke könyv, i. m.*, 185–186. o.

33. *Uo.*, 206–209. o. Lásd még a 26. fejezetben.

34. Lásd a 14. fejezetben, valamint Lévai, *Zsidósors Magyarországon*, 87–88. o.

35. E jelentések példányait a következő irattárak őrzik: Yad Vashem, Jeruzsálem; Beth Lohamei Hagetaot; Moreset; valamint a jeruzsálemi Központi Cionista Archivum.

36. *Der Kastner-Bericht*, 53. o.

37. A budapesti Mentőbizottság 1944. január 20-i levele az isztambuli Vaadának.